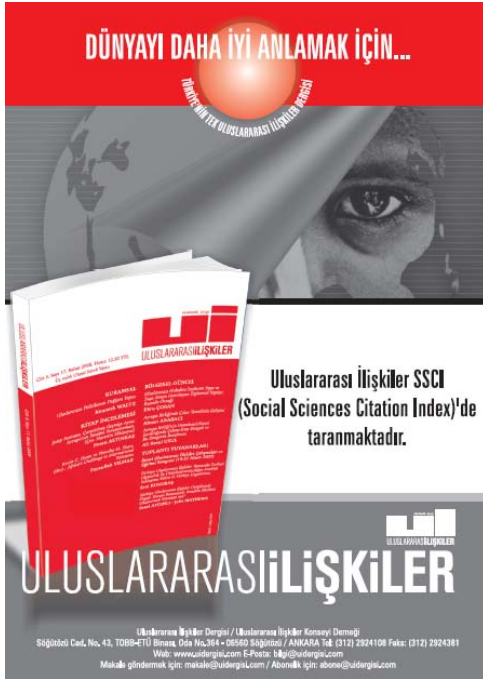

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Emperyalizmin Yapısal Teorisi – Kısım II

Johan Galtung

Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü, Oslo
Üniversitesi

Bu makaleye atf için: Galtung, Johan, “Emperyalizmin Yapısal Teorisi – Kısım II”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), s. 37-66.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Emperyalizmin Yapısal Teorisi - Kısım II*

Johan GALTUNG**

ÖZET

Bu çalışmada uluslar içindeki ve uluslar arasındaki eşitsizliği ve bu eşitsizliğin değişmeye karşı direncini açıklamak için bir emperyalizm teorisi geliştirilmektedir. Merkez ile Çevre ülkeleri arasında bir ayrıma giderek Merkezde iktidarda olanlarla Çevre ülkelerde güce sahip olanlar arasında çıkar birliği olduğu fikri savunulmaktadır. Sonuçta Çevre ülkelerdeki insanların çoğunluğunun aleyhine, fakat Merkez ülkelerdeki çoğunluğun lehine bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Makalede ayrıca emperyalizmin iki mekanizması olduğu belirtilmektedir: Biri hakim olan ulusun ilişki sürecinden dolayı zenginleştiği dikey etkileşim, diğeryse çevre ülkelerde üzerinde baskı kurulan ulusların birbirlerinden ayrı tutulduğu feodal etkileşim yapısıdır.

Anahtar kelimeler: Emperyalizm, Merkez, Çevre, çıkar uyumu, çıkar uyumsuzluğu

A Structural Theory of Imperialism - Part II

ABSTRACT

Galtung develops a theory of imperialism to account for inequality within and between nations and the resistance of this inequality to change. He distinguishes between Centre and Periphery and argues that those in power in the former have a community of interest with those in power in the latter. The result is a relationship which operates at the expense of the majority of the people in the Peripheral countries, but which is largely in the interest of the majority of the people in Centre countries. Two mechanisms of imperialism are defined. One is the pattern of vertical interaction whereby the dominating nation enriches itself as a result of the interaction process. The second mechanism is the feudal interaction structure whereby the dominated nations in the periphery are kept apart.

Keywords: Imperialism, Center, Periphery, harmony of interest, disharmony of interest

* Bu makalenin orijinali *Journal of Peace Research*, Cilt 8, No 2, 1971, s. 81-117'te yayınlanmıştır. Makalenin İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmesine izin veren *International Peace Research Institute*'e ve Johan Galtung'a teşekkür ederiz. Makalenin tercümesi Birgül Demirtaş-Coşkun tarafından yapılmıştır. Orijinalindeki özet kısmen değiştirilmiş, orijinal metinde olmayan anahtar kelimeler eklenmiş ve makale uzunluğu nedeniyle ikiye bölünmüştür. Makalenin ilk kısmı derginin 2. (Yaz 2004) sayısında yayımlanmıştır.

** Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (*International Peace Research Institute*), Oslo Üniversitesi, Oslo, Norveç.

Emperyalizmin Aşamaları

Emperyalizmin bir ulusun diğeri üzerinde baskı kurabileceği bir yol olduğunu defalarca belirttik. Ayrıca, emperyalizm göreceli olarak istikrarlı bir model sunar: Ulusların birbirlerine bağlı oldukları bu model bir süre devam edebilir, çünkü feodal etkileşim yapısı mekanizmasıyla pek çok istikrar sağlayıcı faktör modele dahil olmuştur.

Temel fikir, Merkezdeki merkezin Çevre ulusta, özellikle de Çevre ulusun merkezinde köprübaşı oluşturmuş olduğudur. Elbette ki bu köprübaşı kendiliğinden birdenbire oluşmaz, bir önceki aşaması vardır. Bu önceki aşamanın tam doğası, emperyalizmin geçmişteki üç aşaması arasında ayırım yaparak görülebilir. Bu ayırımın kriteri Merkezdeki merkezin, kendisiyle Çevredeki merkez arasında çıkar uyumunu sağlamak için kullandığı somut metoddur. Bu durum Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo V. Emperyalizmin geçmişteki üç aşaması

Aşama	Dönem	Şekil	Çağ
I	Geçmiş	<i>İşgal</i> , Çevredeki merkez <i>işgali</i> yapan Merkezdeki merkezden oluşur.	Sömürgecilik
II	Bugün	<i>Kurum</i> , Merkezdeki merkez uluslar arası <i>kurumlar</i> vasıtasıyla Çevredeki merkezle iletişime geçer	Neo-sömürgecilik
III	Gelecek	<i>İletişim</i> , Merkezdeki merkez Çevredeki merkezle uluslararası iletişim vasıtasıyla iletişime geçer.	Neo-neo-sömürgecilik

Tablodan gördüğümüz gibi üç durumda da Merkez ulusun Çevredeki merkezde bir dayanağı vardır. Bu dayanağın tam doğasının niteliği ulaşım ve iletişim araçlarına göre farklılık göstermektedir. Bu araçlara atıfta bulunmadan emperyalizmin analizini yapmak mümkün değildir. Belirtilen araçlar, belki de sosyal dinamiklerin üretilmesindeki üretim yolları kadar temeldir.

İnsanlık tarihinin büyük kısmı boyunca, ulaşım (insanların, malların) atlardan ve yelkenli gemilerden; iletişim de (sinyallerin, anlamların) bir tepeden diğerine gönderilen ateşler ve duman sinyallerinden daha hızlı olmamıştır. Başka bir ulus üzerinde tam bir kontrol sağlamak fiziksel olarak bir ulusun kendi merkezinin aktarılması ve yabancı toplumun tepesine aşılmasıyla yapılmak zorundadır – Bir başka deyişle, sömürgecilik hangi şekilde olursa olsun “beyaz yerleşimciler”le bağlantılı olarak akıllarda kalmıştır. Bu bakış açısına göre sömürgecilik, Büyük Keşiflerden sonra Avrupalıların keşfettiği bir şey değildir: Sömürgecilik, Roma İmparatorluğu’nun

önemli bir kısmını tanımlamak için de kullanılabilir. Roma İmparatorluğu, ders kitapları ve tarih yazımı gelenekleriyle ırksal ve etnik kimlikle ulusal gurur imajımız üzerinde başarılı bir hakimiyet kurmuştur.¹⁵

Elbette ulaşım araçları ne kadar hızlı olursa sürekli yerleşim modeli de o kadar az gerekli olur. Buhar makinesinin yeni üretim araçlarını sağlamak için sadece fabrikaya değil (bu durum Marks'ın *Das Kapital*'i yazmasına neden olan koşulları oluşturmuştur), aynı zamanda gemiye (Fulton) ve lokomotifine (Stephenson), başka bir deyişle ulaşım araçlarına yerleştirilmesiyle tarihi modelde çatlak oluşmuştur. Bu durum Avrupalılara diğer bölgelerdeki insanlara karşı önemli bir avantaj sağlamış, sömürgecilik yerleşmiştir. Çünkü kontrolü rahatlatmış ve hızlandırmıştır.

Fakat sömürgeciliğin ortadan kalkması kısmen Merkezdeki merkezin zayıflamasından, kısmen de Çevredeki merkezin güçlenmesinden kaynaklanmıştır. Çevredeki merkez, Merkezdeki merkezin yaptığına karşı koyamaz, fakat onun yaptığını kendisi yapmak ister. Emperyalizmin neo-sömürgecilik aşamasında kontrol geçmişteki gibi doğrudan ve somut değildir. Kontrol, iki merkezi birbirine bağlayan ulaşım (ve elbette iletişim) araçları vasıtasıyla sağlanır. Daha az somuttur: Fiziksel bir varlık göstermez, sadece bağlantı sağlar. Bu bağlantı uluslararası kurumlar şeklinde ortaya çıkar. Uluslararası kurumun belli bir sürekliliği vardır. Genellikle ana ülkede fiziki merkezi ve sürekli genel sekreterliği bulunur. Fakat hepsinin de ötesinde etkinin akabileceği bir araçtır. *Her iki* merkez üye olarak katılabilir ve birbirlerine bu şekilde ulaşabilir. Aralarındaki çıkar uyumu uluslararası kurumlar içinde tam bir eşitliğe dönüşebilir veya bunun tam tersi gerçekleşebilir. Kimlikleri ırk, etnisite veya milliyete göre değil kuruma göre tanımlanır. Fakat ulusların içinde uyumsuzluk varsa, bu durum uluslar arasında da uyumsuzluk enstrümanına dönüşür.

Bu kurumlar beş çeşit emperyalizm için de mevcuttur. Ekonomik emperyalizm için özel veya kamu çokuluslu şirketler

¹⁵ Aşağıdaki atıf bu duruma açık bir örnektir: "Tanrı'ya ve insana karşı olan sorumluluğumuzu yerine getirebilir miyiz? - Cevabımız hazır ve basit. Biz yeterliyiz. Biz sorumluluklarımızı yerine getiririz. Biz fetihçi ve emperyal bir ırkız. Tüm dünyaya cesaretimizi gösterdik. Biz geniş toprakları keşfettik, ilhak ettik ve yönettik. Ticaretimizle tüm dünyayı çevreledik. Kâfir ırklara misyonerlerimizle nüfuz ettik. Askerlerimizin diğer uluslarınkinden daha cesur, denizcilerimizin daha dayanıklı, kapitanlarımızın, denizcilerimizin ve ordumuzun daha yetenekli, devlet adamlarımızın daha bilge olduğuna inanıyoruz. Lord Boseberry, "Questors of Empire 1900", *Miscellanies, Literary and Historical*, Cilt 2, Londra, Hodder & Stoughton, 1921. Bu muhteşem referanstan dolayı Fiona Rudd'a müteşekkirim.

(BINGO'lar);¹⁶ siyasi emperyalizm için uluslararası kurumlar (IGO'lar); askeri emperyalizm için çeşitli askeri ittifaklar, antlaşma ve kurum sistemleri (MIGO'lar?);¹⁷ iletişim için gemicilik ve hava şirketleri (CONGO'lar?) ve uluslararası basın ajansları; kültürel emperyalizm için uluslararası sivil kurumlar (INGO'lar) iletim mekanizması işlevi görebilir. Fakat bu uluslararası kurumların ille de bu amaca hizmet edecekleri anlamına gelmez. Burada geliştirilen teoriye göre kurumun içindeki işbölümü derecesine ve kurumun ne derece feodal olarak organize edildiğine göre bu ampirik bir sorundur.

¹⁶ Bu durum ABD Başkanlık Misyonunun Batı Yarıküre raporunda (Rockefeller Raporu) açıkça ifade edilmiştir: "Diğer Amerikan cumhuriyetleri sermaye donanımı açısından nasıl ki ABD'ye bağlılarsa, ABD de üretim mallarına geniş piyasa bulmak bakımından onlara bağımlıdır. Bu ülkeler hammaddelerine pazar olarak ABD'ye bakmaktadır. Hammaddelerin satışı sayesinde ülkelerindeki kalkınma için gerekli olan ekipmanı satın alabilmektedirler. Benzer şekilde ABD, sanayiye hammadde bulmak için bu ülkelere bakmaktadır. ABD vatandaşlarının çoğu işlerini sanayiye borçludur." *Bkz. Quality of Life in the Americas*, Agency for International Development, Ağustos 1969, s. 5-113. Bu paragraf, sanki emperyalizmle ilgili bir ders kitabından alınmış gibi Merkez ülkelerin nasıl sermaye donanımı ve imalat ürünü, Çevre ülkelerin ise hammadde ve pazar sağladığını vurgulamaktadır. Atıfla ilgili tek ilginç şey 1969'da hâlâ böyle yazmanın mümkün olmasıdır.

¹⁷ Brejnev Doktrini bu duruma örnektir: "12 Kasım 1968'de Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin V. Kongresi'nde Brejnev diğer sosyalist ülkelerin egemenliğine "sıkı saygı" gösterilmesi ihtiyacını vurgulamış ve eklemiştir: "Sosyalizme düşman iç ve dış güçler bazı sosyalist ülkelerin gelişimini kapitalist rejime doğru döndürmek isterse, o ülkedeki sosyalizm ve sosyalist toplum bütün olarak tehdit altındaysa bu sadece o ülke halkının problemi değil, tüm Sosyalist ülkelerin genel problemi ve endişesidir. Sosyal sisteme tehdidi engellemek amacıyla kardeş ülkeye askeri yardım yapılması gibi bir hareket doğal olarak olağanüstü bir adımdır... fakat böyle bir adım [ancak] bir ülkedeki ve dışındaki Sosyalizm düşmanlarının Sosyalist kampın ortak çıkarlarını tehdit edecek şekilde doğrudan harekete geçmeleri durumunda atılabilir." *Keesing's Contemporary Archives*, 1968, s. 23027. Brejnev doktrininin Monroe doktrinine benzerliği sıkça belirtilir, fakat ABD bazen sanki tüm dünya için bir Monroe doktrinine sahipmiş gibi gözükmektedir.

Aşağıdaki ifade her ne kadar resmi Sovyet politikası olarak belirtilmese de *International Affairs*'de (Nisan, 1970) çıkmıştır: "Varşova Paktı'nda bir araya gelen sosyalist ülkeler, güvenliklerinin korunacağı ve güçleneceğinin en güvenilir garantisinin Sovyetler Birliği'yle, askeri işbirliği dahil, işbirliği olduğunun farkındadırlar. Bu ülkeler Sovyet karşıtı iftirayı reddederek, emperyalizm ile içerideki muhaliflerin kalkanlarının halkın aklına açık veya kapalı bir şekilde Sovyet karşıtlığı aşlamaya çalışma çabalarına karşı çıkarlar. İki dünya (sosyalist ve kapitalist) küresel alanda karşı karşıya gelmişken, uluslararası prensiplerin ihlali, milliyetçilik belirtisi, politikada Sovyet karşıtlığını kullanmak bir yana buna müsamaha göstermek, bu politikaları izleyenleri emperyalist strateji ve politikanın bir aracı haline getirir. Bu grupların revizyonist sloganlarının Sağ veya aşırı-Sol olması önemsizdir. Benzer şekilde bu politikayı destekleyenlerin ve başlatanların subjektif niyetlerinin de bir kıymeti yoktur. Çok büyük de olsa, çok küçük de olsa emperyalizmin elinde bir araç olarak kalır ve her durumda alçakça özünü korur. Bu da gerçek devrimci sosyalist bilinçle uyum göstermez" (V. Razmerov, *Loyalty to Proletarian Internationalism – Fundamental Condition for Success of All Revolutionary Forces*). Bu atıf, sadece düşmanca davranışlar değil, aynı zamanda düşmanca sözlerin de reddedildiğini göstermektedir. Ayrıca ne oldukları ifade edilmeyen davranışların "Sovyet karşıtı" olarak nitelenmesi de ilginçtir. Başka bir deyişle, referans Sistemdeki merkez ülkedir, o ülkedeki kitlelere veya sosyalizm karşıtlığına değil.

Bir sonraki aşama üçüncü aşamadır. İki merkez arasında giderek azalan somut (fakat artan derecede etkili?) bağlar çizgisinde ilerlemeye devam edersek, uluslararası kurumların sadece şöhretlerinin kötüleştiği değil, dağıldıkları bir aşama tasavvur edebiliriz. Onların yerine ne gelecek? Anında iletişim: Burada birbiriyle iletişim kurmak isteyen taraflar geçici iletişim ağları (teleuydular v.b.) kurarlar. Bu ağlar hızlıca oluşur ve dağılır, kapsamı ve alanları değişir, dış koşullara kolayca adapte olabilir. Bu ağlara büyük ölçekli bilgi ve düşünce bankaları tarafından rehberlik edilir. Böylece katılımcılar kendi katı kurallarını geliştiren sürekli kurumsal ağlarda dondurulmadan "karşı numaralarını" bulabilirler.¹⁸

Başka bir deyişle, pek çok uluslararası kurumun iki şekilde tehdit edileceği bir gelecek tasavvur ediyoruz. İlk olarak, iki merkez arasında bir bağ oluşturma fonksiyonlarıyla ilgili olarak giderek artan ölçüde eleştiriye maruz kalacaklardır. Kurumlar her iki ülkedeki kitlelerin üzerinde iletişim ve koordinasyon sağlama görevi görecekler ve bu da belli bir çözülmeye yol açacaktır. İkinci olarak, bu durum, merkezlerin ellerinde olsa bile hareketleri koordine etmeyi bırakacakları anlamına gelmez. Bunu başka şekillerde gerçekleştireceklerdir. Bir defalık veya yıllık toplantılara gitmektense veya bir genel sekretere ve personeline talimatlar vermektense videofonlarını kullanarak tele-konferans düzenleyebilirler. Böylece küçük katılımcı grubu bir konferanstaki gibi değil, ama daha da önemlisi bitişik lobilerde, kahvelerde, özel semtlerde veya iletişim ve koordinasyonu nerede gerçekleştirmeyi tercih ederlerse orada birbirlerini görebilir ve konuşabilirler.¹⁹

¹⁸ Bakanlıklar arasındaki uluslararası temaslar genellikle giderek daha ulus ötesi oluyor gözükmektedir. A ülkesindeki savunma bakanı bir süre önce B ülkesindeki meslektaşına ulaşabilmek için en azından bir büyükelçiliği ve dışişleri bakanlığını kullanmak zorundayken, doğrudan iletişim şimdi uygun kanal olabilir. Süzme etkilerini ve bürokrasiyi azaltmada bunun ne anlama geldiği açıktır. Bu durum aynı zamanda ulusötesi bağların güçlendiği ve ulus devlete karşı daha etkin olmaya başladıkları anlamına gelir. Elbette, bir blok içerisindeki Merkez ve Çevre ülkeleri arasındaki elit iletişimi için mevcut olan teleuydu sistemiyle bu sistem genişleyebilir. Her ne kadar somut, belirli kişiler değil, dinleyiciler hedef alınmış olsa da, Frankofon ülkeler için öngörülen uydu *Symphonie*'si bu yönde bir adım olarak görülebilir. NATO uydu iletişim sistemi başka bir örnektir.

¹⁹ Bu bağlamda çok önemli olan bir şey telefon kavramının esas olarak ikiliden (bir kişi diğeriyle konuşuyor, bazıları konuşmanın başında, sonunda ya da ortasında dinliyor!) çoklu iletişim aracına doğru dönüşmesidir. Bell Telefon Şirketi birkaç abonesini birbirine bağlayarak telefon vasıtasıyla konferanslar organize edebilir. Eğer video ekranıyla birleştirilirse konuşma elbette daha iyi olabilir, çünkü katılımcılar yüz ifadesi gibi sözlü olmayan görsel ipuçlarına da tepki gösterebilir. Daha da özel olarak parmak kaldırıp "söz almayı" isteyebilirler.

Uluslararası kurumun emperyalist hakimiyet aracı rolüne daha derinden nüfuz edebilmek için uluslararası kurumun gelişimindeki beş aşama arasında ayrıma gidelim. Örnek olarak ekonomik bir kuruluşu (General Motors Corporation - GMC) ve henüz uluslararası düzeyde resmen örgütlenmemiş bir siyasi örgütü (Uluslararası Komünist Hareket - UKH) ele alalım. Aşamalar Tablo VI'da belirtilmektedir.

Tablo VI – Uluslararası bir kurumun gelişimindeki aşamalar

	General Motors Corporation (GMC)	Uluslararası Komünist Hareket (UKH)
1. Aşama: Sadece ulusal	sadece bir ülkede ("anavatanda")	sadece bir ülkede ("anayurtta")
2. Aşama: Ulusal	"aracılar" tarafından kurul an	"aracılar" tarafından kurulan
yurtdışına çıkıyor	yardımcı veya şube ofis	yıkıcı örgüt
3. Aşama:		
Çokuluslu, asimetrik	"anavatan" şirketi baskın, diğer ulusal şirketler çalışmaya başladı	"anayurt" partisi baskın, diğer ulusal partiler kuruldu
4. Aşama:		
Çokuluslu, simetrik	tüm ağ simetrik hale gelir	tüm ağ simetrik hale gelir
5. Aşama:		
Küresel veya ulusötesi kurum	ulusal kimlikler çözülür	ulusal çözülür

Başlangıçta kurum sadece ulusal sınırlar içerisinde vardır. İkinci aşamada "aracılar" olarak adlandırılan temsilcileri yurtdışına gönderir. Bu kritik bir aşamadır: Bu diğer ulusta bir tutanak elde etme meselesidir ve genellikle aşağıdan çökerticidir. Diğer ulus bu ekonomik ve siyasi modele tamamen yabancıysa, "aracılar" durumlarından memnun olmayan kişilerin daveti üzerine "anavatan" veya "anayurt"tan gelmek zorundadır. Davet eden kişiler, sistemdeki hareket alanlarının tıklandığını ve mevcut sistemin nüfusun ihtiyaçlarını tatmin etmediğini düşünmektedir. Anavatandaki merkez çevre ülkenin merkezinde henüz herhangi bir köprübaşı oluşturmadığından bu aşama emperyalist değildir.

Aracılar sosyal değişim açısından önemli bir rol oynayabilirler. Feodal beylerin gücünü önemli ölçüde azaltacak ve kapitalist üretim modelleri getirecek şekilde ekonomik yaşamda modelleri harekete

geçirebilirler veya siyasi yaşamda sanayicilerin gücünü önemli ölçüde azaltan ve sosyalist üretim metodları getiren modelleri uygulayabilirler. Her iki faaliyet de sosyal düzeni yıkıcıdır, fakat emperyalist değildir ve bir ulusun diğeri üzerinde etkili olabileceği duruma örnektir.²⁰

Fakat 3. aşamada bu gelişme bir adım daha ileri gitmiştir. Araçlar tabiri caizse başarılı olmuştur: Ulusal şirketler/partiler kurulmuştur. Çevre uluslarda, kendini Merkezdeki elitlerle özdeşleştirmiş ve onlarla uyum içinde olan elitler ortaya çıkmıştır. Tüm ortam büyük ölçüde asimetriktir; Emperyalizmin mekanizmaları ve tipleri olarak belirlediklerimiz artık seçilebilir durumdadır. İşbölümü vardır: Çevre ulustaki "kardeş" şirket Merkez ulustaki ana şirket için hammaddeleri hazırlamakla ve Pazar sağlamakla uğraşmaktadır. Eğer hammaddeleri işlemeye başlamışsa bile, Merkez ülkedeki "kalkınma"nın sağladığı teknoloji sayesinde veya yarı-bitmiş ürünler üretilmektedir. Buna uygun şekilde anavatandaki şirket/parti daha fazla karar almakta, Çevredeki partiler de itaati sağlayarak, talimatların uygulanması için pazarları garanti altına almaktadırlar. Böylece her iki durumda da varsayım şudur: Uluslararası kurumun üst düzey liderliği Merkez ülkedeki şirketin/partinin de üst düzey liderliği olacaktır. Merkez oradadır, başka yerde değil. Bu yer dönüşüm usulü veya tesadüfen seçilir.²¹ Ayrıca, *genel etkileşim yapısı kesinlikle feodaldir*: Çevreden Merkeze doğru bir etkileşim vardır; fakat bir Çevre ulusla başka bir Çevre ulus arasında, kenarda bu etkileşim yoktur. Çok taraflı toplantılar düzenlenebilir, fakat bunlar Merkezin hakimiyeti altındadır. Çevrenin Merkezi taklit etmesi kendisinin çıkarına olacaktır. Bu durum beş etkileşim tipi için de şu ya da bu şekilde geçerlidir ve açıkça bellidir.

İki uluslararası kurum arasındaki (GMC ve UKH) temel benzerlikler olarak görülen şeylere işaret ettik. Tam da benzer oldukları için birbirlerinin faaliyetlerine zarar verebilirler. Bu

²⁰ İki emperyalizm çeşidi arasındaki mücadele, çeşitlerden birini savunmaya çalışan kişilerin hayalinde gerçekte olduğundan daha önemlidir. Böylece, Dominik Cumhuriyeti'nde 1965'te olan şey, ekonomik emperyalizm modelini savunanlar tarafından, "diğer blok"un siyasi emperyalizm kurma yönünde bir çabası olarak yorumlanmıştır. Benzer şekilde Çekoslovakya'da 1968'de olanlar siyasi askeri emperyalizm köleleri tarafından "diğer blok"un ekonomik emperyalizm oluşturma çabası olarak yorumlanmaktadır. Bu iki hipotez açısından tarihin yargısı ne olursa olsun birbirine düşman bloklar tarafından yönetilen iki çeşit emperyalizmin aynı anda aynı aşamada olamayacağı aşikardır. Bir model şu şekilde olabilir: Baskın olan çeşit 3. aşamada, rakibi 1. aşamada olabilir. Ki Merkez ülkeler iki durumda da bunu iddia etmektedir.

²¹ Çok uluslu şirketlerdeki işbölümüyle ilgili en iyi analiz Stephen Hymer'a aittir. ("The Multi-National Corporation and the Law of Uneven Development", J. N. Bhagwati (der.) *Economics and World Order*, New York, World Law Fund, 1970.

benzerlik garip değildir: Her ikisi de (1) ulus devletlerden ve (2) çeşitli açılardan eşit olmayan güç ve kalkınma seviyesinden oluşan bir dünyadaki durumu yansıtmaktadır. Bu dünya (3) çok sayıda ulus devletin kendi kalıplarında kalması için çok küçüktür. Bu nedenle kendi kalıplarının dışına taşarlar ve doğası emperyalist olan modeller kurulur. 3. aşama kesinlikle emperyalisttir. Çok sayıda uluslararası kurum bu üçüncü aşamada olduğundan, merkez-merkez arası işbirliğinin asimetrik formlarının araçları olarak ortaya çıkmaktadır.²²

Uluslararası kurumların çoğunluğu bu aşamadır. Bu kurumların çoğu, önce bir ulusta geliştirilen modellerin uzantılarıdır ve o ülkede geçerli olabilecek varsayımlara dayanmaktadır. Bunlar eski misyonerlik günlerimizdeki uygulamalardır (Matthew 28: 18-20): "İlerleyin ve tüm halkları benim müritlerim yapın". Bu durum sadece ekonomik ve siyasi kurumlar için değil, diğer üç çeşit kurum için de geçerlidir. Tipik örnekler, kültürel modellerin yayılma yollarıdır. En açık şekliyle bunlar az ya da çok diplomatik ağa bağlı resmi ya da yarı resmi kurumlar vasıtasıyla yürütülmektedir (United States Information Service, Sovyet ve Çin büyükelçiliklerinin pek çok ülkedeki kültürel faaliyetleri ve daha az derecede *British Council* ve *Alliance Française*). Fakat uluslararası kurumlar bu amaçla Merkez uluslar tarafından da kullanılmaktadır. Merkez uluslar kendi modelleri kendileri için iyi olduğundan bunların herkes için iyi olduğuna inanmaktadır.

Fakat, Çevre bu durumdan ille de memnun olmak zorunda değildir. 4. aşamadaki değişikliklere yol açacak bir dinamizm olacaktır. Bu değişiklik şimdiye kadar sadece birkaç kurumda meydana gelmiştir. Dinamizmin kaynağı işbölümünde ve genel olarak Çevreye ve özel olarak da Çevredeki şirketlerin liderlerine vurulan ikinci sınıf üye damgasında yatmaktadır. GMC ve UKH liderlerinin sırasıyla ABD'de ve Sovyetler Birliği'nde yerleşik olmaları için neden yazılı ya da yazısız bir yasa olmak zorundadır?²³ Neden işbölümünü tamamen yıkmıyoruz, araştırma sözleşmelerini ve stratejik planlamayı düzenli olarak dağıtmıyoruz, şirket ve kuruluş merkezlerini değiştirmiyoruz, kenarda etkileşim yaratmıyoruz ve tekerlek

²² Bu tesadüfi bir olay değildir: Uluslararası kurumlar bu aşamadır, çünkü mevcut gelişme safhasında bu ilişkilerin asıl taşıyıcısı olan ulusal aktörler arasındaki ilişkileri yansıtmaktadırlar.

²³ Bundan dolayı, Stalin 1953'te öldüğünde uluslararası Komünist hareketin sonraki liderinin Mao Tsetung olması yönünde Çin'de büyük bir beklenti vardı. Mao'nun devrimi daha yakın tarihteydi, devrimin meydana geldiği ülke büyük farkla en büyük ülkeydi ve ayrıca devrimci savaşı olarak olası rakiplerinden daha yaşlıydı. Ancak Sovyet anlayışına göre uluslararası Komünist hareketin lideri kendilerine göre öncü olan Komünist ulusun lideri olmak zorundaydı: Ki o ülke de Sovyetler Birliği'nin ta kendisiydi.

parmakları arasında etkileşim oluşturup tekerlek göbeğinin yavaşça kararmasını ve ortaya çıkan kurumun tamamen simetrik olmasını sağlamıyoruz? Tam da bu noktada Norveçli GMC başkanının ve Romanya UKH genel sekreterinin bir anlamda ortak çıkarları vardır – ve bu hareketin, BM ve onun Uzmanlaşmış Kuruluşları tarafından oluşturulan çok yararlı modelleri takip ederek kısa sürede tüm belli başlı uluslararası kurumlarda başlayacağını tahmin etmekteyiz. Fakat şuna dikkat edilmelidir ki, sadece elitlerin katıldığı uluslararası bir kurumda eşitlik elde etmek çok zor değildir, çünkü elitler zaten büyük ölçüde birbirleriyle uyum içindedir.

Fakat bu kalkınmanın son aşaması değildir, zaten hiçbirşey kalkınmanın son aşaması değildir. Çokuluslu, simetrik form en azından iki nedenden dolayı her zaman yüzeysel olacaktır: Uluslar kendi içlerinde simetrik değildir (bazıları diğerlerinden daha fazla katkıda bulunur) ve kurumların ilgi alanlarıyla kıyaslandığında suni cepher oluştururlar. Simetrik de olsa herhangi bir kurum ulus devleti güçlendirmenin ve devam ettirmenin bir yoludur. Eğer dünyanın pek çok yerindeki belediyeler gibi ulus devletlerin de önemi azalıyorsa, çokuluslu kurumlar da önemlerini yitirecektir, çünkü giderek daha az göze çarpan bir model üzerine kurulmuşlardır. Peki onların yerine ne gelecektir? Cevap belki de burada varsayılan 5. aşama olarak nitelendirilen şeydir – küresel kurum ya da dünya kuruluşu, fakat bunu burada açıklamaya çalışmayacağız.

Yan Etkiden Yayılma Etkisine: Emperyalizmin Dönüşebilirliği

Üç kriter, iki mekanizma, beş çeşit ve üç aşamaya dayanan bir emperyalizm teorisi sunduk. Emperyalizmle ilgili herhangi bir sunuşta yapıldığı gibi örnek olarak ekonomik emperyalizm kullanıldı. Fakat, analizi daha ileri bir noktaya taşımaya çalıştık: Ekonomik emperyalizm açısından sömürme sadece eşit olmayan değişim olarak tanımlanamamaktadır, çünkü farklı aktör içi veya yan etkiler açısından da A, B'den elde ettiğinden daha azını B'ye vermektedir. Ayrıca, Tablo III ve IV'den de anlaşılacağı üzere yan etkiler emperyalizmin tanımlandığı diğer bölgelerde de bulunmaktadır. Daha sonra göstereceğimiz gibi dikey ekonomik etkileşimin siyasi, askeri, iletişimsel, kültürel v.b. yan etkileri vardır.

Bu nedenle, *yan* ve *yayılma* etkileri arasında bir ayrıma gideceğiz. Bir ulus petrole karşılık traktör değiş tokuşu yapıyorsa traktör üretme kapasitesi geliştirir. Olası bir yan etki tank üretme kapasitesidir. Bu kapasite, *tank komünizmi* veya *tank kapitalizmi* şeklinde askeri emperyalizme dönüştüğü anda yayılma etkisi haline alır. Çevre ulusta iktidardaki elite işbirliği halinde yerine

getirilmediği sürece askeri emperyalizm olmaz. Eğer bu elite karşı yapılırsa basit bir *işgal* olur – Bu durum, Merkezin merkeziyle Çevrenin merkezi arasındaki işbirliğinin ürünü olan *müdahaleden* farklıdır.

Tablo III ve Tablo IV'e bakıldığında hem Merkez hem de Çevre uluslarda işbirliği yapan veya genelleştirilmiş (*generalized*) elitler olduğu sürece yan etkiden yayılma etkisine giden yolun kısa olduğu görülmektedir. Aynı kişinin Merkezde ve Çevrede hem ekonomik, askeri, iletişimsel hem de kültürel kurumların başında olması gerekmez –bu insanüstü bir şey olur. Çoğunluğu bu şekildeki iki veya üç pozisyonda, birkaç tanesi dört veya beş pozisyonda bulunur. Eğer bu beş çeşit değişim vasıtasıyla tanımlanan beş elit; akrabalık, arkadaşlık ve kurum (etkili işbirliğini bir yana bırakırsak) zengin ağına bağlı olarak genelleştirilmiş üst sınıflara koordine edilirse, oldukça sağlam bir genelleştirilmiş emperyalizm için temel atılmıştır. Aşırı durumda hem Merkez, hem de Çevrede derece uyumu olur. Bu da şu anlama gelmektedir: Devrimci bir hareketi teşvik edecek, az da olsa eşitsizlik olmayacaktır. Tüm gruplar, baskın ve bağımlı olarak genelleştirilmiş roller oynamayı öğrenir, daha doğrusu buna zorlanır.

Bahsedilen derece uyumunun meydana gelmesi için emperyalizmin bir çeşidinden yapılan kazançlar, diğer çeşitlere kolaylıkla dönüştürülebilmelidir. Buradaki analitik araç, Tablo VII'de verilen *dönüştürme matrisi* olabilir.

Tablo VII. Emperyalizm çeşitlerinin dönüştürülebilirliği

	Ekonomik	Siyasi	Askeri	İletişim	Kültürel
Ekonomik	1	2	3	4	5-9
Siyasi					
Askeri					
İletişim					
Kültürel					

İlk sütundaki rakamlar, Tablo III'te belirtildiği gibi ekonomik işlemlerdeki dikey işbölümü için yan etkilere karşılık gelmektedir. Emperyalizmin daha bütünsel bir teorisi beş çeşitten dört çeşit için yayılma etkilerine dönüştürülebilecek yan etkileri vermeye çalışacaktır. Taksonomik alıştırma üzerinde tümüyle durmayacağız, fakat her sütundan bir örnek seçeceğiz. Böylece, siyasi emperyalizmin ticaret koşullarını dayatarak nasıl ekonomik emperyalizme dönüştürülebileceği oldukça açıktır. Ekonomik emperyalizm, hacimden ziyade ticaret bileşimi olarak görülmektedir.²⁴ Buna karşılık,

²⁴ Bu durum, liberal ve yapısal barış teorisi arasındaki başlıca farktır. Liberal barış teorisi, barışın kabaca ticaret hacmiyle orantılı olduğunu ve karşılıklı bağımlılığın seviyesinin

askeri emperyalizm, iletişim ve ulaştırma faaliyetlerinde merkezi komuta ihtiyacını ortaya çıkararak kolaylıkla iletişim emperyalizmine dönüştürülebilir. Merkez ülkelerin çoğunun başkentinin ülke içinde yer alması ve iyi korunması, buna karşılık Çevre ülkelerin çoğunun başkentinin Merkez ülkeden kolaylıkla ulaşılabilen bir liman olması ve hammaddelerin başkent limanına akışının ve tüketici mallarının az miktarda diğer yönde gitmesinin kolaylaştırılmasını sağlayan (ki bunların çoğunluğu başkent limanında emilmektedir) feodal etkileşim ağına sahip olması bir tesadüf değildir. Bu çeşit bir iletişim ağı kurmak için toprağın tam kontrolü gerekli olabilir. Fakat böyle bir kontrol mekanizması, kurulduktan sonra kendiliğinden güçlenir.

Benzer şekilde, başka bir örnek vermek gerekirse, iletişim emperyalizmi, sadece haberler şeklinde değil, aynı zamanda Merkez ülkeden gelen ucuz kitaplar v.s. şeklinde bilgi akışının düzenlenmesiyle kültürel emperyalizme dönüştürülebilir. Son olarak, bugün çokça görülen şekilde kültürel emperyalizm ekonomik emperyalizme dönüşebilir. Bir teknik yardım uzmanı, sadece zengin bir ülkeden fakir bir ülkeye giden ve fakir ülkede zengin ülkenin malları içi talep oluşturan bir kişi değildir.²⁵ Bu uzman aynı zamanda fakir ülkede bir rutin oluşturmak amacıyla o ülkeye giden ve kendisine bu işletmeci faaliyetin faydalarını saklayan kişidir. Kendisi Standart İşletme Prosedürü'nü (SOP) yazmaktadır; "Muadili" SOP'u izleyecektir. Teknik yardım uzmanının dönmesinin ardından bu meydan okumanın daha fazla bilgiye (daha fazla kültüre) ve ekonomik çıkarlara dönüşmesi prensip olarak şüphe duyulacak bir şey değildir. Fakat Merkez ülkenin bunu anlayıp anlamadığı ve kaynağı tam olarak kullanıp kullanmadığı başka bir sorudur.

Dönüştürme iki seviyede araştırılabilir: Ulusun bu şekildeki yan etkileri kullanabilme ve onları başka bir çeşidin güçlenmesine yönlendirme derecesi ve bir bireyin bunu yapabilme derecesi. Eğer

işareti olarak yorumlandığını belirtmektedir. Bunun yanında yapısal barış teorisi, eşitlik faktörünü getirmekte ve hem ticaretin bileşimi hem de hacmiyle ilgilenmektedir. Eğer yapısal teori daha doğruysa ve dünya ticaretinin mevcut yapısı sadece Merkez ulusların yüksek karşılıklı bağımlılık seviyesinden ve yüksek eşitlik düzeyinden yararlanmasına imkan veriyorsa, barış dünyanın Merkez katmanına gelecek ekstra bir faydadır.

²⁵ Bu konuyla ilgili sıkça bahsedilen başka bir söz şudur: "Teknik yardım, zengin ülkedeki fakir adamdan alınıp fakir ülkedeki zengin adama verilmektedir." Hakimiyet teorisinin varsaydığı dünya modeli, aşağıdaki oldukça kibar sözle kesinlikle gelişmeyecektir: Teknik yardım büyük ölçüde vergi mükelleflerinin parasıyla ve zengin ülkelerde çalışan kitlelerin üretim fazlasıyla finanse edilmekte ve kamu kanalları vasıtasıyla fakir ülkelerdeki altyapı yatırımları için verilmektedir. Bu yatırımdan yararlanan genellikle, fakir ülkelerdeki, zengin ülkelerin sağlayabildikleri üretim yapısına uygun düşen tüketim yapısına sahip katmanlardır.

birey yapabiliyorsa, sonuç bir derece uyum çeşididir. Eğer bir ulus yapabiliyorsa belki de emperyalizm uyumundan bahsedebiliriz.

Burada değinmek istediğimiz nokta dönüştürme matriksinin tamamlanmış görünmesidir. Tablo VII'deki herhangi bir hücrenin boş olabileceğini, yani yayılma ve dönüşme etkisi olmayacağını düşünmek zordur. Eğer herşey parayla satın alınabiliyorsa, siyasi kontrolle elde edilebiliyorsa veya askeri yollarla emredilebiliyorsa, bu durum ilk üç yatay sütunu açıklayabilecektir. Buna karşılık, yazarların çoğu ekonomik, siyasi ve askeri emperyalizmden bahsetmektedir, fakat biz önemli görünen iki çeşit daha ekledik. Belki de ilk üçü, iletişim ve kültür kurumlarındaki işbölümünün oluşturduğu çizgilerde daha yavaş oluşacaktır. Fakat senaryolar ve somut tarihi örnekler hayal etmek oldukça kolaydır.

Dönüştürme matriksinin tamam olması, bir emperyalizm çeşidinin diğerlerinden daha temel olduğu varsayımını reddetmemize yol açacaktır. Baskın olan özellik, herhangi bir basit azaltmacı nedensel zincir değil, bu çeşitler arasındaki karşılıklı güçlendirme ve olumlu geri beslemedir. Eğer ekonomik, siyasi ve askeri emperyalizm bugün bu kadar baskın gözüküyorsa, bunun nedeni iletişimsel ya da kültürel faktörlerden ziyade bu faktörleri vurgulayan eğitimidir. Basit nedensel zincire inanmak tehlikelidir, çünkü eğer zincirdeki başlıca öge, örneğin özel kapitalizm, yıkılırsa emperyalizmden sonsuza kadar vazgeçilebileceği inancına dayanmaktadır. Burada belirtilen genel emperyalizm tanımı, araştırmamızı iki mekanizmaya ve uluslar içindeki ve arasındaki özel sömürme kriterlerine doğru yönlendirmektedir.

Emperyalizmden bahsedebilmek için sadece ekonomik eşitsizlik değil, aynı zamanda siyasi, askeri, iletişimsel ve kültürel eşitsizlik de eşitsiz bir şekilde dağılmış olmalı ve bu durumda çevre dezavantajlı durumda olmalıdır. Gerçekten de öyle midir? Bu sorunun cevabının evet olduğunu düşünmekteyiz. Kazanılmış güce açık olmayan eşitsiz erişim, oylama vasıtasıyla *siyasi* güce erişim, *şiddet kullanımı* kontrolüne erişim (siyasi güç, ordunun siviller tarafından kontrolü ve ordudaki derecelendirme pozisyonlarına erişimde fırsat eşitliği vasıtasıyla), *iletişime* erişim (çoğunlukla kazanılmış güce erişim vasıtasıyla, fakat çevrenin ileri karakollarını Merkez uluslarda daha doğrudan birbirine bağlayan daha yoğun ve daha az feodal iletişim ağları vasıtasıyla da) ve *kültürel* mallara erişim (yaygın okuryazarlık ve eğitim kurumlarına erişimde eşitlik) –Tüm bunlar liberal demokrasi olarak tarif edilen şeyin işaretleridir. Ve bu çeşit bir sosyo-siyasi yaşam dünyanın Çevresinden ziyade Merkezinde bulunmaktadır.

Bu durum bizi emperyalizm teorisinde önemli bir noktaya getirmektedir. Demokrasiyi belli uluslarda ekonomik kalkınmanın bir sonucu veya koşulu olarak görmektense, demokrasi Çevre uluslar üzerinde etkili kontrol uygulamanın bir koşulu olarak (da) görülebilir. Tam da Merkez Çevreden daha eşitlikçi ve demokratik olduğundan, Merkezde daha çok kişi mevcut durumdan etkileneceğini hissedecektir. Çünkü emperyalist yapıların meyveleri en alttan ziyade en üstte eşit olarak paylaşılmaktadır. Ve bu durum sonucunda, iki merkeze karşı Merkezdeki çevrenin Çevredeki çevreye katılma olasılığı daha da az olacaktır. Hollandalı işçiler gibi Endonezya'nın bağımsızlığına karşı çıkacaklar ve ABD'li işçiler gibi Vietnam konusunda sert bir tutum takınacaklardır.

Emperyalizmin mükemmel çeşidinin ne olacağı konusu artık epeyce açıktır. Hangi aşamada olursa olsun mükemmel bir emperyalizmde tüm üç kriterin, her iki mekanizmanın ve tüm beş çeşidin tamamen işler durumda olduğunu varsaymaktayız. Bu durum, merkezler arasında tam bir uyum anlamına gelmektedir; Yaşam koşulları açısından Çevre uluslardaki elitler Merkezdeki elitlerden ayırılmaz duruma gelmiştir. Fakat Merkez uluslardaki dağılım, Çevre uluslardakinden çok daha iyidir. Beş çeşit değişimde de tamamen dikey bir işbölümü ve mükemmel bir feodal etkileşim ağı vardır. Dünyada veya uzayda nerede ve/veya ne zaman böyle bir ilişki çeşidi bulunabilir? Bu soru şu şekilde cevaplanabilir: Sadece geçmişin sömürge imparatorluklarında değil, aynı zamanda uluslararası kurumları araç olarak kullanan bugünün neo-sömürgeci imparatorluklarında da. Bunun ne derece doğru olduğu ampirik bir sorudur ve yukarıda bahsedilen tüm faktörler operasyonel hale getirilebilir. Başka bir deyişle, "pozitivist" metodoloji olarak adlandırılan yöntem, yapısal veya marksist analizler üzerinde etkili olabilir. Bu yönde kabastaslak ve sınırlı bir alıştırma aşığıdaki bölümde yapılacaktır.

Burada hiçbir sistemin mükemmel olmadığını ve hiçbir sistemin başka bir ideal model çeşidinin mükemmel bir kopyası olmadığını söylemek yeterli olacaktır. ABD'nin 1950 ve 60'larda Latin Amerika'da sahip olduğu neo-sömürgeci imparatorluk nispeten mükemmel bir örnektir.²⁶ Bu durum ayrıca AET ülkeleriyle Ortak Devletler arasındaki ilişki için de geçerlidir.²⁷ Fakat ABD'nin Batı Avrupa'daki, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ve Arap Dünyası'ndaki veya Japonya'nın Güneydoğu Asya'daki durumu için bu geçerli değildir.

²⁶ Örneğin H. Magdoff, *The Age of Imperialism*, New York, Monthly Review, 1969

²⁷ Bununla ilgili araştırma halen Oslo'daki International Peace Research Institute'da devam etmektedir.

ABD'nin Batı Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'da tüm koşulları yerine getiren askeri kurumların zirvesinde olmaları yalanlanamayacak bir gerçektir, fakat çizilen paralel tam değildir. Her iki süpergüç de iletişim ağlarının kenarındadır ve kültürleri sırasıyla Batı Avrupa'da ve Doğu Avrupa'da büyük ölçüde reddedilmektedir. Durum ekonomik nüfuz açısından değerlendirildiğinde, Batı Avrupa'ya kıyasla ABD'nin lehine dikey bir işbölümü vardır. Fakat Sovyetler Birliği'ne oranla genel olarak Doğu Avrupa'nın lehine bir işbölümü vardır. Sovyetler Birliği örneğin Almanya Demokratik Cumhuriyeti'ndeki üst seviye üretime hammadde sağlamaktadır. Fakat Sovyetler Birliği'nin ekonomik üstünlükte yitirdiğini, güçlü feodal ögelere sahip siyasi kurumla telafi ettiği söylenebilir.²⁸ Sovyetler Birliği'nin Arap Dünyası'ndaki ve Japonya'nın Güneydoğu Asya'daki durumu için de benzer görüşler öne sürülebilir. Japonya'nın Güneydoğu Asya'daki konumunun ekonomik emperyalizm olduğuna şüphe yoktur, fakat ne siyasi, ne askeri, ne iletişimsel ne de kültürel hakimiyet söz konusudur.²⁹

Böylece bu bölümdeki nihai sonuca ulaşılmış bulunuyoruz. Emperyalizm bir derece meselesidir ve eğer mükemmelse, yapısal şiddet için mükemmel bir araçtır. Eğer mükemmel değilse, yapısal şiddette kaybettiği birşeyle ikame edilmelidir: Doğrudan şiddet veya en azından doğrudan şiddet tehdidi. İşte burada emperyalizmin askeri çeşidi önem kazanmaktadır, çünkü diğer emperyalizm çeşitleri, özellikle ekonomik ve siyasi çeşitler, yapıda önemli çatlaklar gösterdiğinde askeri çeşit faaliyete geçirilebilecek bir potansiyel olarak görülebilir. Fakat bu, ille de doğrudan şiddetin Çevre uluslarda kullanılmak zorunda olduğu anlamına gelmemektedir; Eğer Merkez uluslardaki Çevrenin Çevre uluslardaki çevrenin yanında yer alması tehlikesi söz konusu olursa, şiddet Merkez uluslardaki çevreye karşı da yöneltilir. Bunun yapısal koşulu, tanımındaki 2 nolu kriterin yerine gelmemesidir. Başka bir deyişle, Çevredekine oranla Merkezde daha az değil, hatta belki daha fazla eşitsizlik vardır.³⁰

²⁸ Kriterlerin çoğu geçerli olmadığından bunun gerçekten emperyalizm olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı cevabı belirsiz bir sorudur. Bu durum da göstermektedir ki emperyalizmin "hakimiyet" başlığı altında toplanan geniş sosyal ilişkilerin özel bir durumu olarak görülmesi önemlidir.

²⁹ Sovyetler Birliği'yle Arap Dünyası, Japonya'yla Güneydoğu Asya arasındaki ilişkiler, Oslo'daki International Peace Research Institute'da sırasıyla Tormod Nyberg ve Johan Galtung tarafından incelenmektedir.

³⁰ Bu çeşit bir yapısal mantık özellikle Sovyetler Birliği için önemlidir. Sovyetler Birliği'ndeki çevrenin Sovyet merkezindeki karar alma mekanizmasına, Ağustos 1968'deki işgalden önce Çek çevresinin Çek merkezindeki karar alma mekanizmasına oranla daha fazla katıldığı söylenemez. Bunun tam tersini belirten hipotez daha makul gözükmemektedir. Eğer durum böyleyse, Sovyet merkezi, kendi çevresinin, özellikle de Ukrayna çevresinin sadakatine artık güvenemez. Ukrayna, sadece coğrafi açıdan değil,

Bazı Ampirik Araştırmalar

Yukarıda geliştirilen teori, ampirik çıkarmaları açısından tümüyle test edilmek için çok karmaşıktır. Fakat ekonomik emperyalizm için en azından bazı bilgiler verilebilir. Bunun nedeni ekonomik emperyalizmi, emperyalizmin başlıca çeşidi olarak görüyor olmamız değil, bu çeşit emperyalizm için bilgilerin kolayca bulunabilmesidir.

Herkes kişi başına düşen gayri safi milli hasılda uçurum olduğunu, zengin uluslar ve fakir uluslar olduğunu bilmektedir. Bir bakış açısına göre bu uçurum bir problem teşkil etmektedir. Bu sorunun çözümü *yeniden dağılımdır*. Fakat burada ele alınan yapısalci bakış açısına göre uçurum sorununun cevabı *yapısal değişim* açısından verilebilir. Yeniden dağılım bu değişime katkıda bulunabilir; fakat hastalığın kendisi değil belirtileri iyileştirildiğinden sadece çözümü ertelemeye de yarıyor olabilir. Burada ifade edilmek istenen görüş şudur: Bazı uluslar zengin, bazıları fakirse; bazıları gelişmiş, bazıları az gelişmişse, bu durum uluslar içindeki ve arasındaki yapıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bunu yukarıda geliştirilen teoriyle araştırabilmek için aşağıdaki yedi değişkeni kullanacağız:³¹

Kalkınma değişkenleri:	1. GSMH/cap
	2. Birincil olmayan sektörlerde istihdam edilen yüzde
Eşitsizlik değişkenleri:	3. Gini indeksi, gelir dağılımı
	4. Gini indeksi, toprak dağılımı
Dikey ticaret değişkeni:	5. Ticaret bileşim indeksi
Feodal ticaret değişkenleri	6. Partner yoğunluk indeksi
	7. Mal yoğunluk indeksi

dil ve kültür açılarından da Çekoslovakya sınırında bulunmaktadır (ve Çek televizyon yayınlarını izlediği anlaşılmaktadır). Bu da şu anlama gelmektedir: Çekoslovakya'da olan Sovyet merkezi için bir tehdittir, belki de Merkez ulus olan Sovyetler Birliği'ne yönelik tehditten daha büyüktür.

³¹ 60 ulus için bu yedi değişkenin durumunu görmek için Ek'e bakınız (fakat pekçok ulus için Gini i, çoğu için de Gini 1 eksiktir). Ticaret bileşimi indeksi, bu satırların yazarının önerileri üzerine Knut Hongrø tarafından geliştirilmiştir. $(a+d) - (b+c)$ indeksi daha iyidir, çünkü ticaret değerleri çarpılmaz, genellikle eklenir.

$$\frac{(a+d)-(b+c)}{(a+d)+(b+c)}$$

$$(a+d)+(b+c)$$

b veya c sıfıra eşit olduğunda değil, b ve c sıfıra eşit olduğunda bu denklem 1 değerini almaktadır. (Johan Galtung, *Vertical and Horizontal Trade Relation: A Note on Operationalization*, WOMP, 1970.)

İlk iki değişken, birbiriyle tamamen olmasa da büyük ölçüde bağlantılı olan iki kalkınma değişkeni çeşidini kullanarak ulusu, uluslararası derecelendirme sistemine yerleştirmektedir. Sonraki iki değişken olan Gini indeksleri, ulusun iç yapısı hakkında bilgi verirken, son üç değişken uluslar arasındaki ilişkilerin yapısı hakkında ipucu vermektedir. Bu üç değişkenden ilki, emperyalizmin ilk mekanizmasıyla ilgiliyken, diğer ikisi ikinci mekanizmayla bağlantılıdır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, ticaret bileşim indeksi aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

<i>Ticaret bileşim indeksi</i>	a: ithal edilen hammaddelerin değeri
$(a+d) - (b+c)$	b: ihrac edilen hammaddelerin değeri
$(a+d) + (b+c)$	c: ithal edilen işlenmiş malların değeri
	d: ihrac edilen işlenmiş malların değeri

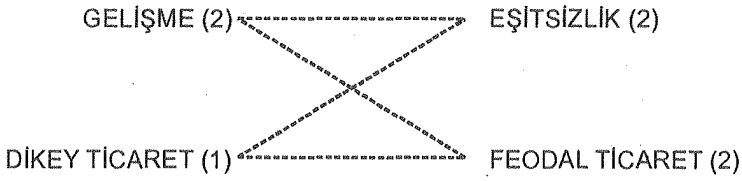
Bu indeksin kabataslak bir ölçü olduğuna şüphe yoktur, çünkü tüm analiz için önemli olan *işleme derecesi* değişkeni burada "hammadde" ve "işlenmiş mallar" olarak ikiye ayırılmış ve derece meselesi tümüyle ihmal edilmiştir. Bunun nedeni BM ticaret istatistiklerinde kullanılan ikili kategoridir. Fakat tüm kusurlarına rağmen ulusları ayırmaya yaramaktadır. Bu değişkende en üst düzey dereceye sahip olan ülke Japonya'dır: İthalatı neredeyse tamamen hammaddeden oluşmakta, ihracatı ise neredeyse tamamen işlenmiş mallardan meydana gelmektedir. Buna karşılık, bu indekse göre en altta yer alan uluslar, sadece hammadde ihrac eden ve işlenmiş mal ithal edenlerdir. Fakat aradaki birkaç ülkenin göreceli pozisyonu tartışılabilir.

Son iki değişken, sırasıyla, en önemli ortağa giden ihracatın oranıdır veya toplam ihracata oranla en önemli üç maldan oluşmaktadır.³²

Genel teorimize göre bazı ülkelerin kalkınmış olmasını ve dikey ticaret indeksinin en üstünde yer almalarını, fakat eşitsizlik ve feodal ticaret indeksi açısından düşük olmalarını beklemeliyiz. Bunun yanında, diğer ülkeler az kalkınmış ve dikey ticaret indeksinde düşük, eşitsizlik ve feodal ticaret indeksindeki pozisyon açısından yüksek değerlere sahip olmaktadır. Korelasyon yapısı Şekil 3'teki gibi olacaktır. Burada tam çizgiler pozitif ilişkileri, kesik çizgiler negatif ilişkileri ve parantez içindeki numaraar da her boyut için gösterge numarasını belirtmektedir.

³² Referanslar Ek'te verilmiştir.

Şekil 3 – Emperyalizm hipotezine göre korelasyon modeli

Böylece, yirmibir ikili korelasyondan altısının pozitif, onikisinin ise negatif olmasını tahmin etmekteyiz. Buna ilave olarak, aynı boyutun göstergeleri arasında üç korelasyon vardır: Bu korelasyonların pozitif olmasını beklemekteyiz. Fakat çok da pozitif olmalarını beklemiyoruz, çünkü bu durum hipotezlerin bağımsız test edilmesinin yararlılığını azaltmaktadır.

Tüm değişkenleri, geçerlilik ve güvenilirlikle ilgili büyük şüphelerden dolayı ikiye ayırmaya karar verdik. Bu ayırma işlemi ya doğal kesim olduğu noktada (bir ülkeyle diğeri arasında geniş bir ara) veya orta kesimde yapılabilir. Kullanılan korelasyon katsayısı Yule Q'dur ve sonuçlar Tablo VIII'de gösterilmiştir.

Tablo VIII. Ekonomik emperyalizm hipotezinin bir testi (Yule Q)

		1	2	3	4	5	6	7
1	GSMH cap		0,79	-0,90	-0,80	0,89	-0,52	-0,89
2	birincil olmayan %			-1,00	-0,83	-0,77	-0,72	-0,87
3	Gini gelir				0,20	-0,83	0,80	0,86
4	Gini toprak					-0,95	0,21	0,85
5	Ticaret bileşim						-0,69	-0,97
6	Partner yoğunluğu							0,35
7	Mal yoğunluğu							

Tüm korelasyonlar, üstelik çoğunluğu önemli ölçüde beklenen yödedir. Sadece üç tane düşük korelasyon vardır. Bunlardan iki tanesi de ayrı boyuttaki göstergeler arasındadır. Bu yüzden, hipotezimizin çok iyi bir şekilde teyit edildiğini kabul edebiliriz.

Bu elbette bir teorinin kenardan test edilmesidir; Sistemin gerçekte yukarıda anlatıldığı şekilde çalıştığını kanıtlamaz. Eğer bu bulgular bu kadar güçlü ortaya çıkmamış olsaydı, emperyalist modelin bugünkü dünya sistemi için iyi bir model olmayabileceği sonucuna ulaşmak zorunda kalabilirdik. Bu nedenle, hipotezlerin test

edilmesinde bulgular teyit sağlamakta, fakat bir teori test edilirken sadece bulgular ters yöndeysel teori reddedilmektedir.³³

Teorinin çıkarımları o kadar fazladır ki, senkronik istatistiksel metodları ve diakronik (*diachronic*) örnek olay incelemelerini kullanarak liberal ve marksist düşünce okulları içinde ampirik araştırma için önemli ölçüde temel sağlamaktadır. Farklı okulların mensupları arasındaki ideolojik veya diğer tip çatışmalar eğer sistemin nasıl çalıştığına daha iyi anlaşılabilmesi için genel sosyal bilimleri harekete geçirmede sistematik bir ihmale yol açarsa bu durum üzücü olur.

Daha İleri Teorik Araştırmalar

Dört problemi daha iyi açıklayabilmek için teorik ve ampirik araştırmaların sonuçlarını kullanalım.

“Merkez” ve “Çevre”yi Tanımlamak

Temel kavramlarımız olan “merkez” ve “çevre”yi tanımlayabilmek (bu kavramlar ikinci bölümde kabataslak tanımlanmıştı) ve bu kavramların uluslar arasındaki veya içindeki ilişkileri anlatıp anlatmadığını anlayabilmek için şu anda daha iyi durumdayız.³⁴ Bu kavramları tanımlamak için üç yaklaşım mevcuttur:

- (1) *Mutlak özelliklere göre* (örneğin kalkınma değişkenleri): Derece boyutlarında merkez yüksektir, çevre düşüktür.
- (2) *Etkileşim ilişkisine göre* (örneğin ticaret bileşimi indeksi): Merkez, çevreden daha fazla zenginleşmektedir.
- (3) *Etkileşim yapısına göre* (örneğin ortak ve mal yoğunluğu indeksi): Merkez, etkileşim ağında çevreden daha merkezi konumdadır – çevre, yoğunluk endekslerinde daha yüksektir.

Tablo VIII –en azından bugün için– bu üç boyutu birbiriyle yüksek derecede bağlantılı gösterdiği için merkezi ve çevreyi tanımlamada bu üç boyuttan hangisinin kullanıldığı ampirik açıdan pek de önemli değildir. Teorilerden birine göre bunun nedeni şudur: Üstte 1 numaralı olan önceliklidir, temeldir: Daha zengin, daha

³³ Bu durumda, eğer korelasyon katsayıları çok düşükse, emperyalizm teorisinin reddedilmemesi gerektiği belirtilmelidir. Somut ampirik dünya için model olarak reddedilecek olan sadece teoridir, topluluk sisteminde bir faktör olan emperyalizm değildir. Tablo VIII göstermektedir ki burada sunulan emperyalizm teorisi, çağdaş dünyayı anlamak için kötü bir harita değildir.

³⁴ Bireyler için merkez-çevre teorisi konusunda bkz. Johan Galtung, “Foreign Policy Opinion as a Function of Social Position”, *Journal of Peace Research*, No 1, 1964, s. 206-231.

eğitimli, daha güçlü olan ulus (birey) kendini dünya yapısında (sosyal yapıda) yerleştirebilir, böylece yatık bir etkileşim ilişkisinin tepesinde ve feodal etkileşim yapısının merkezinde olabilir. Diğer teorilere göre (2 veya 3) temeldir: Eğer bir birey veya ulus kendisini dikey bir ilişkinin tepesine ve buna ilave olarak feodal etkileşim yapısının merkezine yerleştirebiliyorsa, ulusların (bireylerin) çıktığı yüksek boyutlara da çıkabilecektir.

Bu iki teori hakkında dogmatik olmak zordur. Birbirlerini tamamlıyor gibi gözükmedirler. Bir ulus (birey) şu ya da bu şekilde diğerinden daha üstün olabilir ve Avrupalıların Büyük Keşiflerden sonra yaptıkları gibi bunu avantajlı bir etkileşim pozisyonuna dönüştürebilir. Veya iletişim ağı gibi şanslı bir durum sayesinde avantajlı bir etkileşim pozisyonuna gelebilir ve bunu kendisi için mutlak değere dönüştürebilir.

Merkez-çevre ayrımının üç *durumunun*, zamana ve yere, tarihi ve coğrafi şartlara göre değiştiğini düşünmemiz için sebepler vardır. Bundan dolayı, bu durumları adigeçen ayrımın üç farklı *yönü* olarak görmeyi tercih ederiz. Böylece, merkez ve çevreyi (1) veya (2) veya (3)'ü sağlayan uluslar (bireyler) olarak tanımlamaktayız. Burada *veya*'dan kastedilen *ve/veya*'dır. Yukarıdaki her iki teori de aynı sonuca yol açabileceğinden, bu durum karışıklığa yol açabilir. Bundan pek endişe duymuyoruz. Tanımı yaparken analizciye şu uyarı da yapılmalıdır: Analizci farklı durumlar için her zaman hassas olmalıdır. Bir ulus (birey) bir açıdan merkezde, başka bir açıdan çevrede olabilir v.b. Bu durum dinamizmle ilgili teoriler için zengin kaynaklar sağlayabilir. Bir merkezi pozisyon çeşidinin başka bir merkezi pozisyon çeşidine nasıl dönüştürülebileceği aşikardır. Bu bağlamda, ikinci durum olan ilişkinin kendisi, birikim yoluyla kaynakların merkeze doğru sürekli akışını sağladığı için belki de daha temeldir. Bu durumun avantajı bu kadar *somut* olmasıdır. Bu duruma göre merkez ve çevre ayrımı analizci tarafından yapılmamakta, etkileşim sürecinde meydana gelmektedir. İki aktör dikey etkileşime katılarak birbirlerinden ayrılmakta ve süreç içerisinde giderek daha eşitsiz hale gelmektedir.³⁵

Üç Ulusa ve Üç Sınıfa Genelleştirme

Şu ana kadar iki ulusu ve iki sınıfı içeren basit bir şemayla çalıştık; şimdi artık bu sınırı aşmanın zamanı geldi. Burada bu bağlamda bazı açıklamalar yapacağız, fakat ayrıntılı bir şekilde analiz yapmayacağız.

³⁵ Bu durum elbette uluslararası alanda da doğru olabilir: İşbölümü öyle bir şekilde düzenlenebilir ki, bazı aktörler için kişilik genişlerken, bazıları için daralır. Böylece bu tip bir dikey etkileşim çeşidine katılarak, birbirlerinden ayrılırlar.

Merkezle çevre arasına orta sınıfın getirilmesi sosyal bilimlerin çoğu okuluyla tamamen tutarlı olacaktır. Merkez; ister ekonomik, isterse siyasi, askeri, iletişimsel veya kültürel etkileşim olarak tanımlansın, merkezle çevre arasında sıkı bir ikiye ayırım çok kabataslak olacaktır. İkiye ayırmanın alternatifi süreklilik olabilir, fakat üçe ayırma da faydalı olabilir. Yüksek ölçüde görülebilir ve rızaya bağlı ırksal, etnik veya coğrafi ayrımlar vasıtasıyla elde edilmedikçe sıkı sosyal ayrımlara gitmek zordur. Üç ırktan oluşan bir ülke istikrarlı bir üç sınıf yapısı sağlayabilir. Eğer sadece tek bir ırk varsa sürekli model daha faydalı olabilir.

Bu durum teorimizi önemli ölçüde etkilemeyecektir. İki veya üç sınıf olması veya aşırı merkezden aşırı çevreye bir süreklilik olması ulusun ortalamalar (örneğin kişi başına düşen milli gelir) ve dağılımlara göre (Gini indeksleri gibi) tanımlanmasını geçersiz hale getirmez. Aynı zamanda, ulusların bu kavramlara göre kıyaslanmasını da geçersiz hale getirmez. Teori, üretim araçlarının sahibi ve sahibi olmayan gibi ikili bir ayrıma bağlı olmadığından bu teoride ikili bir sınıf yapısı varsayan bir şey yoktur.

Merkez ve Çevre uluslar arasına üçüncü bir ulus koyarak daha ilginç sonuçlar elde edilebilir. Gerçekte böyle bir ulus aracı işlevi görebilir. Somut olarak belirtmek gerekirse, bu ulus, yarı işlenmiş malların yukarıya doğru yüksek derecede işlenmiş mallarla ve yarı işlenmiş malların aşağıya doğru hammaddelerle değiş tokuşunu yapabilir. İhracat ürünlerinin işlenme derecesi bakımından Merkezle Çevre arasına yerleştirilebilir. Ayrıca, bu tip aracı uluslar, feodal etkileşim yapısında aşırı Merkezle aşırı Çevre arasında orta tabaka işlevi görebilir. Tüm üç ulusun ulus içi merkezlerinin aynı uluslararası ağda biraraya geleceği ve aralarında sıkı çıkar uyumu bağları oluşturacağını söylemeye gerek yoktur.

Aynı kavramın başka bir versiyonunda aracı ulus teknoloji açısından Merkezin bir daire arkasında, fakat Çevrenin bir daire önündedir.³⁶ Bu durum işleme derecesindeki pozisyonuna uygundur. Bu durum yıkma ve iletişim araçlarına da uygulanmaktadır. ABD dünyadaki Merkez ulus olarak görülüyorsa (işleme derecesi açısından Japonya aşırı tehlikeli bir rakiptir), Tablo IX'da gösterildiği gibi bazı uluslar da ortaya çıkmaktadır. Üç sınıfa genelleştirme gibi bu durum ayrıca devamlı bir zincire de genelleştirilebilir. Bu durum aşırı Merkezle aşırı Çevre arasında önemli bir uzaklık oluşturur.

³⁶ 21. dipnotta belirtilen Stephen Hymer'ın makalesine bakınız.

Tablo IX. Aracı ilişkilerle ilgili bazı hipotezler

Merkez	Aracı	Çevre
ABD	Batı Avrupa	Doğu Avrupa
ABD	Kanada	Anglo-Amerika (Trinidad v.b.)
ABD	Meksika	Orta Amerika
	Arjantin	
	Brezilya	
ABD	Japonya	Güneydoğu Asya
Japonya	Güney (ve Kuzey Amerika)	Güneydoğu Asya
Kore		
Tayvan		
Batı Avrupa	Doğu Avrupa	Sovyetler Birliği

Bir İmparatorluktan Daha Fazlasına Genelleştirmeler

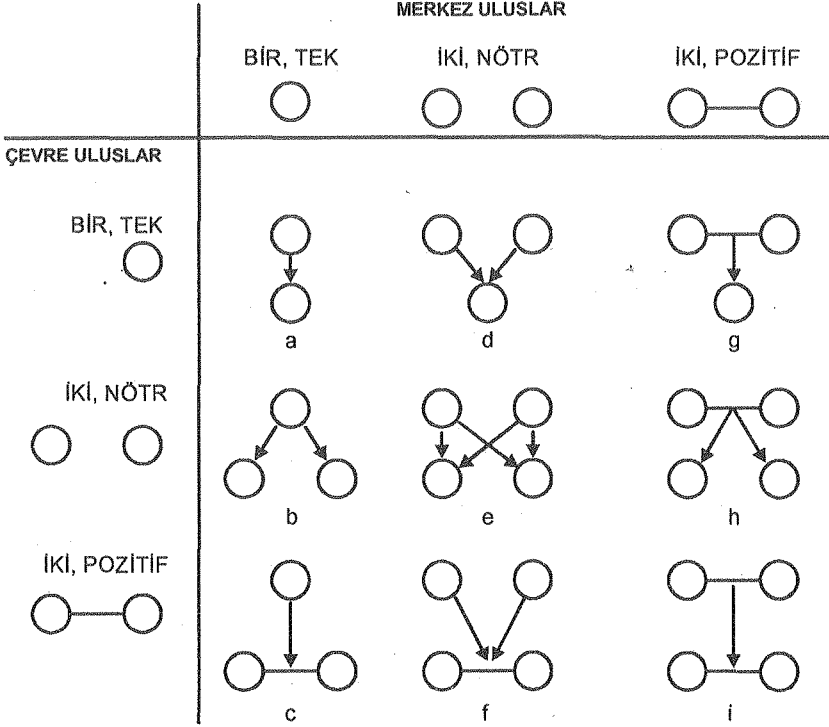
Şu ana kadar esas olarak bir imparatorluk üzerinde durduk, sadece arada bir Çevrenin etkileşim kurmasının engellendiği imparatorluk dışındaki ülkelerden bahsettik. Fakat dünya bir imparatorluktan fazlasından oluşmaktadır ve her realist teori imparatorluğu kendi bağlamında görmelidir, çünkü yapısal şiddet imparatorluklar içinde neyse, doğrudan şiddet de imparatorluklar arasında odur.

Şurası açık ki imparatorluklar arasındaki ilişkiler herşeyden önce Merkezlerin merkezleri arasındaki ilişkilere dayanır. Bu ilişkiler negatif, tarafsız veya pozitif olabilir. İki kapitalist imparatorluk rekabet içinde olabilir, fakat dünyayı aralarında öyle mükemmel etki alanlarına bölerler ki aralarındaki ilişkiler tarafsız hale gelir. İlk aşamada bir imparatorluk, başka bir kapitalist imparatorlukla rekabette kendini korumak için mücadele edebilir, fakat ikinci aşamada güçlerini birleştirebilirler ve şu veya bu kapitalist imparatorluğu korumak için değil, fakat kapitalist sistemi korumak için az ya da çok birleşebilirler. Emperyalizmin korunması için kapitalist olmayan imparatorlukların da "birleşik emperyalizm" modeline uygun olarak kapitalist imparatorluklarla birleştiği üçüncü bir aşamayı tahayyül edebiliriz.

Bunların hepsi Çevre ulusların bakış açısına göre oldukça önemlidir. Daha fazla imparatorluktan, dolayısıyla daha fazla Merkez ulustan oluşan bir dünya en azından potansiyel olarak daha fazla olasılıklara sahip bir dünyadır. Bu konuyu daha ayrıntılı araştırabilmek için birbirleriyle dikey olarak bağlantılı Merkez ve Çevre uluslara sahip olduğumuzu varsayalım. Her bir ulus için üç durum söz konusudur: Tek bir ulus, birbirleriyle çok düşük derecede etkileşimde olan veya birbirine düşman olan iki ulus ve tek bir aktör

oluşturacak kadar dostça işbirliği yapan iki ulus. Sonuçlar Şekil 4'te gösterilmiştir. Bu şekil üzerinde çok sayıda ve siyasi olarak çok önemli durumları farkedebiliriz (Şekil 4'teki oklar dikey etkileşim ilişkilerini temsil etmektedir).

Şekil 4. Çok imparatorluktan oluşan bir dünyada olası ilişkiler

Burada *a*, *b* ve *c* durumları bir imparatorluk içinde meydana gelmekte ve feodalleşmenin zayıflamasına neden olmaktadır: İki Çevre ulus arasında yatay etkileşim kurulmuştur. *D*, *e* ve *f* durumlarında ise Çevre uluslar, birden daha fazla Merkezle etkileşime geçebilmekte, hatta düşmanca ilişkilerinden dolayı birini diğerine karşı kullanabilmektedir. Bu durumda Çevrenin, Merkezin çatışmasını uzatmakta çıkarı olacaktır ve çatışmadan maksimum yararı elde etmek için de güçlerini birleştirebilecektir (*f* modeli). *G*, *h* ve *i* durumlarında işbirliği yapan Merkez'dir. Örneğin Merkezdeki birkaç zengin ulus tek tek ya da birleşerek bir veya daha fazla fakir ulusa yardım etmek amacıyla bir "konsorsiyum" kurabilir.³⁷

Bu stratejilerin hiçbiri dikey etkileşim ilişkisinde değişikliğe yol açmayacak, sadece feodal etkileşim yapısında bazı değişikliklere neden

³⁷ Özellikle Pakistan ve Hindistan konsorsiyumlarını düşünmekteyiz.

olacaktır. Bu şekilde stratejiler sadece emperyalizmin bir yönüne saldırmakta, daha önemli yönüne ise saldırmamaktadır. Eğer model *i*'ye daha yakından bakarsak, bu aslında model *a*'dır. Bu durum Fransa'nın tek başına değil, AET'nin tek bir Ortak Devletle değil 18 Ortak Devletle dikey etkileşim ilişkisinde bulunmasına benzemektedir. Süper Merkezle süper Çevre arasındaki ilişkilerin, orijinal Merkez ve Çevre ulusları arasındaki ilişkilere oranla daha az emperyalist olduğu söylenemez (AET'yle Ortak Devletler arasındaki ilişkinin daha doğru modeli *i* değil, *h*'dir).

Bu faktöre rağmen, çok imparatorluklu bir dünya sadece daha fazla pazarlık imkanı yaratmakla kalmaz, aynı zamanda insanoğlunun şu anda yaşadığı dünyanın daha gerçekçi bir modelini sunar.

Bölgesel Olmayan Aktörlere Genelleştirme

Bölgesel olmayan aktörleri Tablo V'te 3, 4 ve 5. aşamalarda tanımladık. 3 ve 4. aşamalar çok uluslu veya uluslararası çapta bölgesel olmayan aktörlere işaret ederken, 5. aşama ulusötesi aktörleri göstermektedir. Bunlar topluluklardır, insanlardan oluşurlar ve çoğunlukla içlerinde dikey bir işbölümü vardır. Ayrıca kendi aralarında da dikey işbölümü olmaması ve emperyalist ilişkide bir biraraya getirilmemeleri için bir neden yoktur. Bu nedenle, hükümetlerden veya hükümet dışı aktörlerden oluşan uluslararası kuruluşlar arasında bir işbölümü olabilir. Kapsamlı kararlar hükümetlerden oluşan uluslararası kuruluşlar tarafından alınırken, bazı uygulamalar hükümet dışı aktörlerin meydana getirdiği uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Bu sistemin iyi işleyebilmesi için kamu kuruluşlarının kamusal olmayan kurumların karar verme merkezlerini kendileriyle uyumlu hale getirmeleri gerekmektedir. Bunu yapmanın somut bir yolu Konsey'de veya İdari Komite'de bir üye bulunduraktır. Bu noktayı ampirik örneklerle ayrıntılı olarak açıklamanın yeri bu makale değildir. Fakat emperyalizmin yapı olarak sadece bölgesel aktörlere bağlı olmadığını belirtmemiz gerekmektedir.³⁸

Sonuç: Bazı Stratejik Çıkarımlar

Genel bir şemadan ancak ana hatlar ve strateji vazifesi görebilecek genel politika çıkarımlarına ulaşabiliriz. İlk taktik adımlara

³⁸ Bu nedenle, bölgesel olmayan aktörler bağlamında merkez-çevre teorisi, kurumların boyutu veya yaşı açısından değil, diğer bölgesel olmayan aktörlerde köprübaşları oluşturup oluşturamadıkları ve sistematik olarak dikey işbölümü düzenleyip düzenleyemediklerine göre ele alınmalıdır. Böylece, "danışma statüsü" sistemi, kimin karar vereceğini ve kime danışılacağını açıkça göstermektedir.

ulaşabilmek için daha fazla somut olmaya ihtiyaç vardır. Barış araştırmalarında geliştirilen teori bu şekildeki ana hatlara yol açmalıdır. Eğer teori sadece ampirik olanı gösteriyor, potansiyel olanı göstermiyorsa, iyi bir teori değildir.

Çıkış noktamız, dünyanın varlıklılar-varlıksızlar, varlıklı uluslar-varlıksız uluslar şeklinde bölünmüş olmasıdır. Uçurumu azaltmak için,³⁹ yapısal şiddete karşı mücadelenin bir yönü olan varlıklılardan alıp varlıksızlara vermek yeterli değildir: Yapı değiştirilmek zorundadır. Emperyalist yapının uluslararası ve ulus içi yönleri vardır ve sonuç olarak her iki seviyede de değiştirilmek zorundadır.

Fakat çıkış noktası olarak ihtiyaç duyulan uluslararası değişikliklerle başlayalım. Anti-mekanizmaları oluşturmak için emperyalizm mekanizmalarının analizini yakından izleyerek Tablo X'a ulaşırız.

Tablo X. Uluslararası hakimiyet sisteminin yapısal değişiklik stratejileri

I. YATAYLAŞTIRMA

1. Yataylaştırma Merkez-Çevre

- Daha eşit şartlarda alışveriş:* İşbölümünü azaltarak veya yan etkileri eşitleyecek daha yatay bir işbölümü sayesinde. Somut olarak bu, Merkez ulusların Çevre uluslardan işlenmiş ürünleri ithal etmeye başlamak zorunda kalacakları ve sektörler arası değil sektörler içi ticaretle ve hatta mal içi değil mallar arası ticaretle ilgilenecekleri anlamına gelmektedir.
- Dikey etkileşimin azaltılması:* Daha eşit şartlarda alışveriş kabul görmüyor veya işlemiyorsa dikey etkileşimin tamamen ortadan kaldırılması.
- Kendine güven:*⁴⁰ Kısmen ithal ikameleri geliştirmek için ve kısmen de Çevre ulusların Merkezde geliştirilen tercih ölçeklerini uyumlaştırmak yerine ihtiyaçları olan ürünleri kendilerinin belirlemesi için.

³⁹ Uçurumu azaltmak için hiçbir stratejinin mevcut olmadığı belirtilmelidir. Hatta uçurumun artmasını azaltmak için bile bir strateji yoktur. Var olduğu söylenebilecek tek strateji, fakir ulusların seviyesini arttırmak için olmalıdır. Fakat uçurumu azaltma stratejisi, ille de zengin ve fakir uluslar arasındaki ilişkilerin yapısında temel bir değişim olacağı anlamına gelmemektedir. Zengin uluslardaki büyümeyi önemli ölçüde azaltarak da bu uçurum azaltılabilir.

⁴⁰ Yeni devlet adamları bu noktayı, Julius Nyerere'nin meşhur Arusha Bildirgesi'nde ifade ettiğinden daha güçlü bir şekilde vurgulamaktadır: "Eğer her birey kendine güveniyorsa, on evden oluşan bina da kendine güvenecektir; eğer tüm binalar kendilerine güvenirlerse, tüm mahalle kendine güvenecektir; ve eğer tüm mahalleler kendilerine güvenirse, semt kendine güvenecektir. Eğer semtler kendine güvenirse, bölge kendine güvenecektir. Eğer bölgeler kendilerine güvenirse, o zaman bütün Ulus kendine güvenecektir. Bizim amacımız da budur." Burada ima edilen bir teori vardır: Kendine güven en aşağıdan inşa edilmelidir. Kendine güven temelde bir ulusun değil, bir milletin

II. FEODALLEŞMENİN ORTADAN KALDIRILMASI

- a. *Eşit şartlarda alışveriş:* Sektörler arası değil, sektörler içi alışveriş, fakat işleme derecesi sözkonusu olduğunda 1a'dan daha düşük seviyede. Burada kastedilen hammadde veya yarı işlenmiş malların alışverişi olabilir. Hangi Çevre ülkesinin başka hangi Çevre ülkesiyle yatay olarak etkileşime geçmesi gerektiği, ekonomik alışverişin doğasına ve somut jeopolitik duruma bağlı olacaktır.
- b. *Uluslararası sınıf çatışması için Çevre ülkelerinin sağlam bir kurum geliştirmesi:* Bu tip kurumlar ayakta kalabilmek için sadece bir ideolojiye bağlı değil (geçmişin, bugünün ve gelecek vizyonlarının reddi), aynı zamanda 2a'da belirtilen değişim ilişkisi tipine uygun oluşturulmuşsa daha iyi işlevlerini yerine getirebilirler. Kurumun tam amacı Merkez ulusların politikalarını 1a yönünde değiştirmeye zorlamak ve sermayenin ve teknolojinin Merkezden daha iyi dağıtımını sağlamaktır. Bu ayrıca Merkez uluslarının bu tip yapısal değişikliklere uymadığı ve ulus içi grevlerde insan gücünü inkâr ettiği durumda hammaddelerin teslimiyle ilgili bir grev düzenleyen kurum olabilir.

1. Çok-taraflılaştırma Merkez-Çevre

- a. *Mümkün olan her yerde çokuluslu, simetrik kurum kurulmalıdır:* Uluslararası kurumlar sistemi 3. aşamadan alınmalı ve 4. aşamaya götürülmelidir. Bu kurumlar, Merkezle Çevre ve Çevreyle Çevre arasında yatay ilişkilerin somut araçları olarak hizmet görebilir.
- b. *Çokuluslu asimetrik kurumların yıkılması:* Çevrenin çekilmesiyle kurumların 3a yönünde değişmemesi halinde.
- c. *Kendine güven ve çevrenin kendisini çokuluslu simetrik kurum olarak oluşturması:* Çatışmanın çözümlenmesi için Merkezle teması koruma. Yukarıda belirtilen politika çeşitlerini uygulamadıkça bu model, BM ve BM Kurumlarına da uygulanabilir.
- d. *Küresel veya ulusötesi kurumların kurulması:* Bu kurumlar dünyadaki iletişim ve üretim araçlarını küreselleştirme hizmeti görmektedir. Amaç, Çevredeki çevrenin ihtiyaçlarına öncelik verecek evrensel olarak ulaşılabilir iletişim ağının ve üretim sisteminin kurulmasıdır.

2. Ekstra-blok faaliyeti

- a. *Diğer merkezlere genişletilmiş Çevre-Merkez temasları:* Yukarıda 1a ve 1b'de belirtilen programa uygun olacak şekilde.
- b. *Diğer çevre ülkelere genişletilmiş Çevre-Çevre temasları:* Yukarıda belirtilen 2 ve 3. maddelere uygun olacak şekilde. 77 Cezayir grubu ve tarafsız ülkeler konferansları 3. madde için önemli, fakat zayıf modellerdir. 1961'deki Belgrad'daki ilk konferansta 25 katılımcı, 1964'te Kahire'deki konferansta 47 katılımcı, 1970 Lusaka konferansında ise 54 katılımcı vardı (gözlemci sayısı sırasıyla 3, 10 ve 12'ydi.)

özelliği olabilir. Ve Kenneth Kaunda şunu eklemektedir (*Humanism in Zambia*, Lusaka, 1968): Samimi bir şekilde kendine güven duygusu geliştirmiş olan bir kişinin hiçbir şekilde diğer insanları sömürmek istemeyeceğini hepimiz biliyoruz" (s. 50).

Bu genel seviyede de dikey, feodal etkileşimden yataylaştırmaya ve feodalliğin ortadan kaldırılmasına yol açacak adımları işaret etmek imkansızdır. Bunlar sadece anahatlardır. Bunların uygulanması Çevrede başlayacak gerçek kalkınma süreci için yeterli bir durum olarak görülmemelidir. Sonuçta gerekli koşul olarak Merkezle Çevre arasındaki uçurum yine azalabilir. Bugünün çevre ulusları yapısal değişim yoluyla özerk olduklarından "liberal" kalkınma teorisindeki bulguların pekçoğu geçerli olabilir. Böylece, yataylaştırma ve feodalliği ortadan kaldırmanın temel formülleri gerekli koşullardır, fakat her derde deva değildir.

Sorulmak zorunda olunan başka bir soru bunun ulus içi stratejiler açısından ne anlama geldiğidir. Bir anlamda cevap basittir: Tablo X sadece uluslar arasındaki değil, aynı zamanda çevreyle merkez arasındaki ilişkiye de uygulanmaktadır. Adıgeçen Tablo, çevrenin Merkez tarafından sömürülmesini ortadan kaldıracak devrimci bir süreç için dört anahat sağlamaktadır. Fakat bu çok soyuttur, bu nedenle daha somut bir şekilde soruna dönelim. Tablo X'daki uluslararası stratejilerle ilgili başlıca zorluk, bunların Çevredeki merkezin çıkarına olmamasıdır. Bu stratejilerdeki hiçbir şey onlara o anda Merkezdeki merkezle aynı seviyede yararlandıkları yaşam koşulları garanti edemez. Bu değişikliklere karşı çıkmak için nedenleri vardır. Gerçekte sadece inşanı bakış açısından bakıldığında, bir yandan Merkezdeki merkezin piyonu ve aracı, öte yandan Çevredeki çevrenin sömürücüleri olan bu grup, belki de en çok baskıya maruz kalan gruptur. Böyle bir karşılıklı baskı ortamında grubun er ya da geç taraf tutmak zorunda kalmasını bekleyebiliriz: Ya Merkezdeki merkezin yerini değiştirecek ve ona katılacak ya da Çevredeki çevreyle dayanışma içinde kalacaktır.

Şimdi artık emperyalizm *kriterlerine* dayanarak, yurtiçi çıkarımları olabilecek ve Tablo X'un uluslararası stratejilerini destekleyebilecek yeni stratejiler üretebiliriz. Bu stratejiler Tablo XI'de gösterilmiştir.

Tablo XI. Ulus içi hakimiyet sisteminin yapısal değişimi için stratejiler

I. MERKEZLER ARASINDA AZALAN UYUM

1. Tarafsızlığa doğru azalma ya da ilişkinin sona ermesi

Merkezdeki bir iç savaştan veya iki veya daha fazla Merkez ulusu arasındaki dış savaştan dolayı Merkezin merkezinde bir kriz olduğunda bu çeşit bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, Merkez artık ayrıntılı bir kontrol gerçekleştiremediğinden, Çevre bir çeşit özerklik elde etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Latin Amerika'da böyle bir durum meydana gelmiştir.

2. Merkezler arasında negatif ilişki yönünde değişim

Genel teoride iki merkez arasında "uyum" olduğu varsayılmaktadır, fakat sosyal ilişkiler karmaşık olduğundan böyle bir uyum neredeyse hiçbir zaman tam olmamaktadır. Merkezin merkezinin kendisi için (temsil *olmadan* vergi alma gibi) veya Çevrenin merkezinin kendisi için koruduğu (kölelik veya ırkçı bir toplumu devam ettirme hakkı gibi) bazı imtiyazlar olabilir. Genel olarak, gerilimin artmasının nedeni tam uyum ve benzerlik modelinin gerçekleşmemesidir. Sonuçta Merkez ülkeden kurtulmak için *milliyetçi* bir özgürlük mücadelesi ortaya çıkabilir. Eğer Çevrenin merkezi bu çatışmayı sadece kendi merkezine değil, aynı zamanda Çevre ulusa bütün olarak bir tehdit olarak algılasa, bu mücadele popülist bir boyut da kazanabilir. Eğer Merkez Çevreye karşı ekonomik savaş (ekonomik yaptırımlar özel bir durum olmak üzere) veya hatta askeri savaş gibi yıkıcı bir davranışta bulunursa, Çevre homojen hale gelebilir ve böylece Çevreye inşa edilen çıkar uyumsuzluğunu saklamak için yeterli bir durum meydana gelmiş olabilir.

II. ÇEVREDE AZALAN UYUMSUZLUK

3. Çevrede şiddetli devrim

Bu formüle göre iç çıkar uyumsuzluğu, Çevrenin merkezinin güç araçları kullanılarak sınıf olarak ortadan kaldırılmasıyla yok edilmektedir. Bu yok etme işlemi şu şekillerde gerçekleştirilmektedir: Kısmen öldürerek, kısmen hapse atarak, kısmen yer değiştirme şansı tanıyarak. Örneğin Merkezin merkeziyle olan bağlantılarını kullanarak gerçekte ait oldukları Merkeze yerleşmelerine şans tanınabilir.⁴¹ Daha sonra kendi merkezi olan yeni bir rejim kurulur. Ancak bu merkez, eski Merkezin merkeziyle uyumlu bir ilişkisi olan merkez değildir.

4. Çevrede şiddetli olmayan devrim

Bu yaklaşımda Çevrenin merkezindeki kişiler yok edilmez, ancak Çevre ulusunun geri kalanı onlarla etkileşime geçmeyi reddettiği için Çevrenin yapısı olarak yok edilir. Fiziksel olarak yok edilmeseler de sosyal olarak fonksiyonlarını yitirirler. Yeni toplumda onlara yeni görevler vermek şiddetli olmayan devrimin önemli bir kısmı olur.

5. Çevredeki çevreler arasındaki işbirliği

Uluslararası ilişkiler, Çevredeki merkezlerin hakimiyeti altında olduğundan, uluslararası ilişkilerin çoğu hükümet dışı dış politika modelinde kişilerin kendileri tarafından yürütülmek zorundadır. Merkezi Havana'da bulunan *Tricontinental* (OSPAAAL) bunun önemli bir örneğidir.

⁴¹ Emperyalizmin mevcut aşamasında Çevrenin merkezi Merkezde yerleşmek için uluslararası kurumlar vasıtasıyla Merkezin merkeziyle iyi ilişkilerini kullanır. Bu durum, kapitalist dünyadaki işadamları ve komünist dünyadaki üst düzey parti yetkilileri için geçerlidir. İkinci grup için sık sık sağlık nedenlerine başvurulmaktadır.

Fakat genelde Merkezde oluşturulmuş stratejilere değil, daha çok Çevrede oluşturulmuş stratejilere inanmaktayız, çünkü Merkezde oluşturulanlar kolayca Merkeze yeni tür bir bağlılığa yol açabilir.

III. MERKEZDEKİ DEĞİŞİKLİKLER

6. Merkezde artan uyumsuzluk

Bu durumda Merkezdeki milliyetçi ideolojiye göre Merkezdeki merkezin tarafında yer alması beklenen Merkezdeki çevre artık bunu yapmayabilir ve genel olarak Çevre ulusu, özel olarak da Çevredeki çevreyi doğal müttefiki olarak görebilir. İki ülke birbirleriyle uyum içinde olmadıkça veya bu durum yukarıda I,1 ve I,2 maddelerinde belirtilen kalkınma çeşitleriyle ilgili bir faktör olmadıkça bunun Çevreye ne gibi yararlı sonuçlarının olabileceğini görmek zordur.

7. Çevrenin amaçlarındaki değişiklikler

Bu durumda Merkezin iç uyumsuzluk seviyesinde değişiklik olacağı varsayımı yoktur. Merkez kendiliğinden emperyalist politikaları durdurmayı tercih edebilir. Bunu aşağıdan zorlama geldiği için değil (Merkez, Çevre tarafından; veya Merkezin merkezi yukarıda olduğu gibi Merkezin çevresi tarafından), kendi kararıyla yapar. Böylece Merkezin merkezi izlediği politikanın *yanlış* olduğunu görebilir. Bunun nedeni örneğin yol açtığı sömürge, dünya barışı için tehlike, diğer ülkelerle ilişkiler v.b. olabilir. Veya iç nedenler olabilir: Merkez ekonomik büyümesini azaltıp adil politikalara yönelebilir. Olumsuz yan etkilerinden dolayı (kirlilik, insanın sömürülmesi) Merkezdeki merkez karşıtları veya çevre daha fazla ekonomik büyümeyi boykot etme kararı alabilir. Çok fazla olasılık olabilir ve bu olasılıklar, sistemin yıkılmasına doğru oldukça muhtemel katkılara yol açabilir. Ancak genel olarak Merkezde değil Çevrede oluşturulan stratejilere inanmaktayız, çünkü Merkezde oluşturulanlar Merkeze yeni tür bir bağlılığa yol açabilir.

Bu noktada durmayı tercih ediyoruz. Bu stratejiler başka yerlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada sadece herhangi bir teorinin test edilmesi için önemli bir ölçü olarak kısaca tanıtımı yapılmıştır: Teori bir uygulamanın işareti midir? Teori uygulamanın arkasındaki aktörlerin kimler olabileceğini işaret etmekte midir? Bir teori sadece mevcut gerçeğe (bilgilere) göre değil, aynı zamanda – veya belki de daha fazla – potansiyel gerçeğe (amaçlar, değerler) göre değerlendirilmelidir. Burada her iki yönde de analiz yapmaya çalıştık.

EK: Uluslar içindeki ve arasındaki ekonomik ilişkilerle ilgili bazı bilgiler

Ulus	1	2	3	4	5	6	7
	Kişi başına düşen GSMH	Birincil olmayan %	GINI (i)	GINI (1)	Ticaret Bileşimi İndeksi	Partner Yoğunlaşması	Mal Yoğunlaşması
Arjantin	670	82,2	0,45	0,863	-0,667	16,5	51,5
Avustralya	2035	90,6	0,35	0,929	-0,576	18,4	50,9
Avusturya	1287	79,9	-	0,740	0,021	20,1	29,2
Belçika	1 761	94,5	-	0,587	0,175	22,4	34,1
Brezilya	273	48,4	-	0,837	-0,510	32,0	59,3
Kanada	2505	87,9	-	0,497	-0,258	57,5	26,7
Sri Lanka	145	51,1	0,50	-	-0,375	29,3	93,4
Kolombiya	305	52,8	0,50	0,849	-0,710	47,3	84,8
Kongo	85	86,4	-	-	-0,062	32,3	65,5
Kosta Rica	421	50,9	-	0,892	-0,989	50,0	65,1
Danimarka	2109	83,4	0,42	0,458	-0,270	22,5	34,8
Ekvador	223	44,4	-	0,864	-0,766	54,7	75,2
El Salvador	273	39,7	0,45	0,828	-0,529	25,7	68,3
Finlandiya	1747	64,5	-	0,599	-0,039	20,8	60,5
França	1922	83,4	-	0,583	0,158	18,7	23,8
B. Almanya	1977	90,0	0,44	0,674	0,418	11,3	24,7
Gana	288	42,0	-	-	-0,750	22,0	78,1
Guatemala	322	34,6	0,48	0,860	-0,659	32,9	68,0
Guyana	-	70,4	-	-	-0,675	-	-
Honduras	225	33,2	-	0,757	-0,759	56,9	67,9
Hindistan	102	27,1	0,57	0,522	-0,044	19,0	54,8
İran	270	53,1	-	-	-0,812	17,3	92,8
İrlanda	951	69,2	-	0,598	-0,322	70,7	42,3
İsrail	1407	88,0	-	-	-0,076	14,9	52,4
İtalya	1100	76,7	0,40	0,803	0,384	20,1	22,5
Fildişi Sah.	285	13,6	-	-	-0,703	37,5	83,1
Jamaika	516	63,9	-	0,820	0,480	37,4	76,5
Japonya	870	79,4	-	0,470	0,707	29,7	36,1
Ürdün	237	64,7	-	-	-0,241	15,0	59,9
G. Kore	99	48,2	-	-	-0,114	27,3	26,8
Kuveyt	-	98,9	-	-	-0,486	-	-
Liberya	280	19,1	-	-	-0,754	38,7	91,2
Libya	705	64,3	-	0,700	-0,871	19,0	98,8
Meksika	482	45,2	0,53	-	-0,608	55,0	35*
Fas	196	43,7	-	-	-0,335	42,8	45,2
Hollanda	1532	91,7	0,43	0,605	-0,077	27,2	18,5
Yeni Zelanda	2025	86,9	-	0,772	-0,733	46,4	81,0
Nikaragua	325	40,3	-	0,757	-0,783	29,5	65,2
Nijer	91	3,1	-	-	-0,688	-	-
Norveç	1907	81,5	0,39	0,669	-0,207	18,9	26,4
Pakistan	97	31,2	0,38	-	-0,337	12,8	61,7
Panama	517	53,8	-	0,737	-0,524	55,9	89,4
Peru	372	50,3	-	0,875	-0,545	41,8	58,7
Filipinler	156	47,3	-	0,564	-0,608	43,1	72,7
Polonya	-	52,3	-	-	0,037	-	-
Portekiz	400	66,5	-	-	-0,068	-	25*
Sierra Leon	159	25,2	-	-	-0,108	65,7	82,7
G. Afrika	590	70,5	-	-	-0,386	-	-
İspanya	600	67,2	-	0,780	-0,131	-	35*

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

	1	2	3	4	5	6	7
Ulus	Kişi başına düşen GSMH	Birincil olmayan %	GINI (i)	GINI (1)	Ticaret Bileşimi İndeksi	Partner Yoğunlaşması	Mal Yoğunlaşması
Sudan	103	14,2	-	-	-0,718	14,4	69,7
İsveç	2487	89,9	0,42	0,572	-0,012	13,8	28,6
İsviçre	2301	92,2	-	0,498	0,152	15,8	28,5
Suriye	228	43,0	-	-	-0,449	36,5	64,9
Tayland	129	18,0	-	-	-0,606	19,4	56,3
Türkiye	279	28,8	-	-	-0,705	17,2	38,3
BAE	159	43,4	-	-	-0,275	50,8	63,0
İngiltere	1790	96,9	0,38	0,710	0,424	10,8	22,2
ABD	3536	95,0	0,36	0,705	0,101	20,2	15,6
Venezuela	971	67,7	-	0,909	-0,893	35,5	99,6
Yugoslavya		43,1	-	-	-0,045		

* Tahmini

Kaynaklar

Kişi başına düşen GSMH: Hagen ve Hawlyryshyn, "Analysis of World Income and Growth, 1955-65", *Economic Development and Cultural Change*, Cilt 18, No 1, Kısım II, Ekim 1969.

% Birincil olmayan

GINI (i): The PRIO Nation Data File, ILO ve OECD kaynaklarından derlenmiştir. Yıl: 1967.

GINI (1): B. Russett, et. al., *World Handbook of Social and Political Indicators*

Ticaret bileşimi: *UN Yearbook of International Trade Statistics*'ten hesaplanmıştır, 1967.

Partner yoğunluğu: Hagen ve Hawlyryshyn.

Mal yoğunluğu: Hagen ve Hawlyryshyn